TeamvanMeer!

Sint-Truidersteenweg 38 - 3500 Hasselt
+32 11 24 32 04 - info@teamvanmeer.be

BEHEERSPLAN
OORLOGSGEDENKTEKEN KALKMARKT - TIENEN

Projectlocatie : Kalkmarkt z/n - 3300 Tienen

Beschermingsbesluiten : MB nr. 5145 - 22.02.2013 beschermd monument

Beheersplan opgemaakt door : Team van Meer! – Architecten en Co cvba
Sint-Truidersteenweg 38 – 3500 Hasselt
tel: 011 - 24 32 04
info@teamvanmeer.be

Opdrachtgever : Stad Tienen
Grote Markt 27 - 3300 Tienen
Datum ter goedkeuring ingediend: 12.09.2018

© 2018 Team van Meer Architecten & co. cvba.

Alle rechten op dit rapport zijn de auteur voorbehouden. Niets eruit mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur worden gekopieerd, opgeslagen, gebruikt of gepubliceerd, in enige vorm of op enige wijze. Behalve als werkinstrument en ter voorbereiding van dit restauratieproject mag dit rapport of delen ervan enkel gebruikt worden na overleg met de auteur, na zijn voorafgaande schriftelijke toelating en met volledige referentievermelding.

0. INHOUDSTABEL

1. Identificatie 7

1.1. Inleiding 7
1.2. Situering 7
1.3. Zoneringsgegevens 9
1.4. Eigendomsstructuur 9
1.5. Beschermingsstatuten 11
1.6. Landschapsatlas 11
1.7. Archeologisch erfgoed 11

2. Historische nota 13

2.1. Inleiding 13
2.2. Historische context 15
2.3. Oorlogsgedenkteken (1923) 17
2.4. Archeologisch erfgoed 17

3. Inventarisatie van de erfgoedelementen 19

3.1. Inleiding 19
3.2. Oorlogsgedenkteken 21
3.3. Archeologisch erfgoed 27

4. Beschrijving van de erfgoedwaarden 29

4.1. Inleiding 29
4.2. Historische waarde 29
4.3. Artistieke waarde 29

5. Visie op toekomstig beheer 31

5.1. Inleiding 31
5.2. Doelstellingen 32

6. Opsomming en verantwoording van de beheersmaatregelen 33

6.1. Inleiding 33
6.2. Richtlijnen en maatregelen algemeen 34
6.3. Richtlijnen en maatregelen voor het oorlogsgedenkteken 34
6.4. Archeologisch erfgoed 36

7. Voorstel van opvolging en evaluatie 37

afb.1. Situeringsplan, raadpleegbaar via http://www.geopunt.be (geraadpleegd op 17 november 2017)

1. IDENTIFICATIE

opgesteld door Team van Meer

1.1. Inleiding

Het beheersplan van het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt in Tienen is opgesteld op vraag van de stad Tienen in het kader van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014.

De wetgeving stelt dat voor het verkrijgen van erfgoedpremies die verband houden met restauraties en onderhoud van beschermd patrimonium, het erfgoed dient te beschikken over een goedgekeurd beheersplan. Het beheersplan inventariseert en zet de krijtlijnen uit voor de verdere ontwikkeling, het onderhoud en het toekomstige gebruik van het monument op lange termijn. Het beheersplan heeft tot doel beheersmaatregelen te formuleren die de visie op het beheer van het monument op lange termijn zullen ondersteunen.

Het beheersplan van het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt in Tienen is opgesteld naar aanleiding van de heraanleg van de Grote Markt van Tienen en directe omgeving, waarin voorzien wordt een kerktuin te creëren rond de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poelkerk. Het oorlogsgedenkteken zal in deze kerktuin geïntegreerd worden.

1.2. Situering

Het projectgebied situeert zich in de provincie Vlaams-Brabant op het grondgebied van de stad Tienen. Het monument is centraal in de stadskern gelegen, ten zuiden van de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poelkerk op de Kalkmarkt in Tienen.

afb.2. Luchtfoto 2017, raadpleegbaar via http://www.geopunt.be (geraadpleegd op 17 november 2017)

afb.3. Kadasterplan, toestand 01.01.2017, raadpleegbaar via http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE (geraadpleegd op 23 oktober 2017)

1.3. Zoneringsgegevens

KADASTER
Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt maakt deel uit van het openbaar domein.

GEWESTPLAN
Het projectgebied heeft volgens het gewestplan 24. Tienen-Landen dd. 24/03/1978 een bestemming als woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde.

RSV – RSP – GRS[1]
In het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen wordt de kern van de stad Tienen, waarin het projectgebied zich bevindt aangeduid als structuurondersteunend kleinstedelijk gebied.

Het provinciaal ruimtelijk structuurplan Vlaams-Brabant wil de rol van de diverse stedelijke kernen herwaarderen. De stad Tienen krijgt hierbij een centrumrol binnen de Landelijke Kamer Oost.

In het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan Tienen wordt de kern van het stedelijk gebied aangeduid als zone waarin het stadsbestuur prioriteit wil geven aan het versterken van de stedelijke aantrekkingskracht door verschillende projecten, waaronder de heraanleg van de Grote Markt en directe omgeving, waar ook het projectgebied gelegen is.

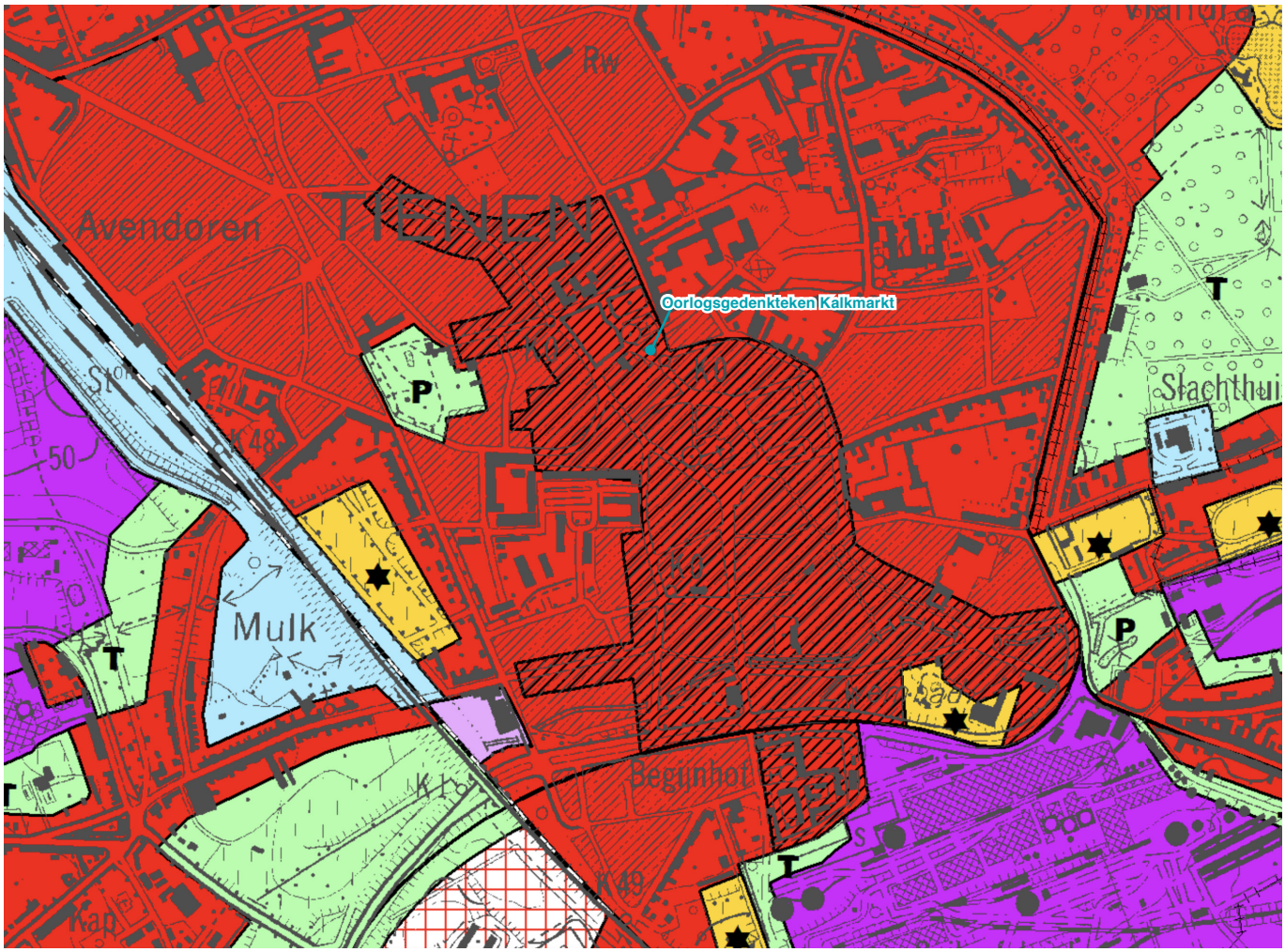
APA – BPA
Er is geen APA of BPA van toepassing op het projectgebied.

RUP
Het projectgebied is gelegen binnen de grenzen van het Provinciaal Ruimtelijk Uitvoeringsplan voor de afbakening van het kleinstedelijk gebied Tienen. Het projectgebied valt evenwel niet binnen een deelplan van het Provinciaal RUP.

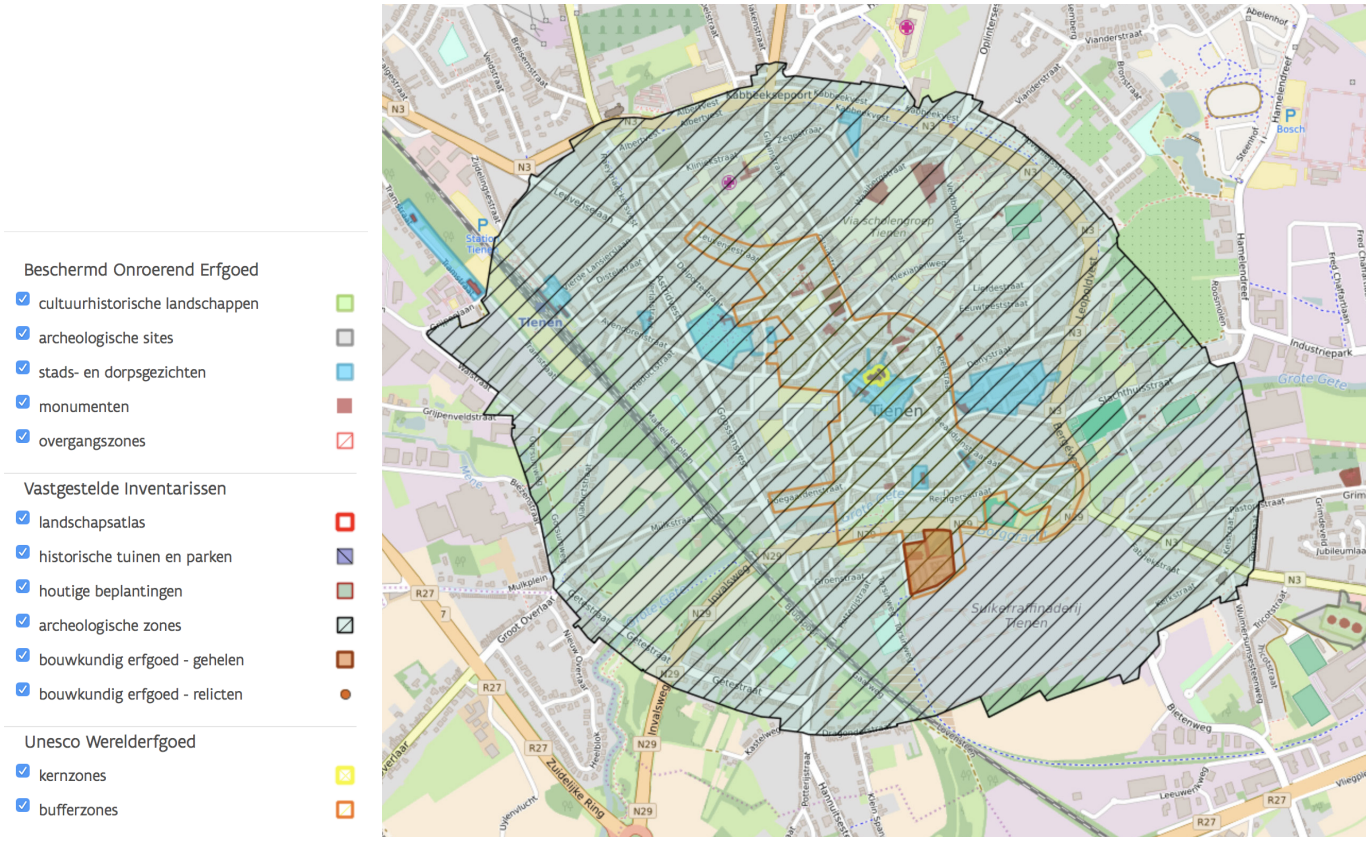
1.4. Eigendomsstructuur

Het projectgebied maakt deel uit van het openbaar domein en is als dusdanig eigendom van de stad Tienen.

1 E. Lammens ism D. Polspoel (juli 2006), stad Tienen - Ruimtelijk structuurplan

afb.4. Gewestplan, raadpleegbaar via http://www.geopunt.be (geraadpleegd op 23 oktober 2017)

afb.5. Geoportaal Onroerend Erfgoed [online], raadpleegbaar via https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 17 november 2017)

1.5. Beschermingsstatuten

De site wordt beschouwd als een opzichzelfstaand geheel binnen de bescherming als monument van een aantal oorlogsmonumenten te Tienen omwille van hun historische en artistieke waarde, zoals vastgesteld bij ministerieel besluit van 22 februari 2013. In deze bescherming zijn naast het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt, waarvoor dit beheersplan wordt opgesteld, ook de Heldensquare en het oorlogsgedenkteken op de Grote Markt en een oorlogsgedenkteken en plantsoen aan de Kabbeekvest opgenomen.[2]

Het oorlogsgedenkteken is opgenomen in de online inventaris onroerend erfgoed als beschermd monument onder ID 275 'Oorlogsgedenkteken'[3] en als vastgesteld bouwkundig erfgoed onder ID 47181 'Oorlogsgedenkteken'[4].

De site ligt binnen de afbakening van de bufferzone rond de Sint-Germanuskerk. De Sint-Germanuskerk is als onderdeel van de bescherming van belforten in België en Frankrijk sinds 4 december 1999 beschermd als Unesco werelderfgoed.[5]

De afbakening van de Unesco werelderfgoed bufferzone is opgenomen in de online inventaris onroerend erfgoed onder ID 15041 'Parochiekerk SInt-Germanus met stadstoren: buffer'.[6]

1.6. Landschapsatlas

Het projectgebied bevindt zich volgens de aanduiding van de traditionele landschappen in een zone van 'stedelijke gebieden en havengebieden' en heeft als dusdanig geen specifieke landschappelijke kenmerken.
Volgens de landschapsatlas zijn er geen ankerplaatsen, relictzones, punt- of lijnrelicten van toepassing op het projectgebied.

1.7. Archeologisch erfgoed

De site is gelegen in de historische stadskern van Tienen zoals deze bij ministerieel besluit van 19 februari 2016 is vastgesteld als archeologische zone. De historische stadskern van Tienen is opgenomen in de online inventaris onroerend erfgoed als vastgestelde archeologische zone onder ID 11923 'Historische stadskern van Tienen'.[7]

In het kader van de aanvraag tot stedenbouwkundige vergunning voor de heraanleg van de Grote Markt te Tienen werd reeds een archeologienota opgemaakt. Deze nota kan teruggevonden worden in de online databank van bekrachtigde archeologienota's onder ID 3919 : Vooronderzoek Tienen Grote Markt.[8]

Hier kunnen volgende onderdelen van het archeologisch vooronderzoek teruggevonden worden :

- Verslag van resultaten van het bureauonderzoek
- Verslag van resultaten van het proefputtenonderzoek
- Programma van maatregelen.

In het kader van het archeologisch vooronderzoek werd de aanwezigheid van eventuele archeologische sites/ vindplaatsen gecontroleerd in de Centrale Archeologisch Inventaris voor Vlaanderen. Hierin werden een behoorlijk aantal gekende archeologische vindplaatsen teruggevonden in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied. Ook de aanwezigheid van historische gebouwen in de onmiddellijke omgeving heeft meegespeeld in de beslissing om een vervolgonderzoek met een combinatie van proefputten en -sleuven uit te voeren.

Bij dit onderzoek werden - ondanks de tijdens het bureauonderzoek vastgestelde potentieel vrij hoge archeologische verwachtingen voor het terrein - nergens archeologisch relevante sporen aangetroffen. Rekening houdend met de beperkte diepte van de geplande ingrepen in de bodem werd geen vervolgonderzoek geadviseerd.

2 Ministerieel besluit van 22 februari 2013 houdende bescherming als monument van oorlogsgedenktekens, plantsoen en herinneringssite te Tienen, raadpleegbaar via https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/5145 (geraadpleegd op 23 oktober 2017)
3 Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/275 (geraadpleegd op 21 juni 2018)
4 Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/47181 (geraadpleegd op 21 juni 2018)
5 Unesco World Heritage List, raadpleegbaar via http://whc.unesco.org/en/list/943 (geraadpleegd op 23 oktober 2017)
6 Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/15041 (geraadpleegd op 23 oktober 2017)
7 Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11923 (geraadpleegd op 23 oktober 2017)
8 Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/3919 (geraadpleegd op 23 oktober 2017)

afb.6. Detail van de Ferrariskaart (1771-1778) met centraal de huidige Grote Markt van Tienen en de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poelkerk, raadpleegbaar via http://www.geopunt.be (geraadpleegd op 23 oktober 2017)

2. HISTORISCHE NOTA

opgesteld door Team van Meer

op basis van

Dr. P. Kempeneers (1984), Tienen in vroeger tijden
L. Vrancken (2002), tekst voor Open Monumentendag Vlaanderen
Inventaris Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/214963

2.1. Inleiding

In de historische nota wordt een beschrijving gegeven van de ruimere historische context van het projectgebied en de evolutie van de locatie en zijn directe omgeving, tot en met de oprichting van het oorlogsgedenkteken.

De historiek van het projectgebied werd onderzocht op basis van literatuuronderzoek en aan de hand van historische kaarten, aangevuld met vaststellingen in situ.

afb.7. Postkaart met afbeelding van de Grote Markt met de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk en het stadhuis, rechts van de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk bevindt zich de Kalkmarkt (datering niet gekend)

afb.8. Foto van de Kalkmarkt, genomen vanaf de zuidgevel van de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk (datering niet gekend - voor oprichting van het oorlogsgedenkteken)

2.2. Historische context

In de Romeinse tijd, bij het begin van onze jaartelling, werd in Tienen een vicus (een civiele nederzetting) gebouwd op het knooppunt van 5 heirbanen en langs de Romeinse heirweg die van Keulen via Tongeren naar Kortrijk en Boulogne-sur-Mer liep. Deze nederzetting, het eerste stadscentrum, bevond zich op de Wijngaardberg, de huidige stationsbuurt en industriezone Grijpenveld. Van deze nederzetting werden bij archeologische opgravingen tussen 1997 en 2003 heel wat sporen blootgelegd. Ook de latere Frankische nederzetting omstreeks 300 na Christus bevond zich in deze omgeving.

Een tweede centrum, eveneens langs de Romeinse weg, ontstond toen monniken van Saint-Germain-des-Prés het gebied van de Sint-Germanusberg verwierven en er eerst een kapel en later een groter kerkgebouw bouwden. Dit tweede centrum won steeds meer aan belang en werd zo de kern van het huidige Tienen.

De huidige Grote Markt was in deze tijd nog een moerassige plaats, de Dries geheten, en ten noorden van de huidige Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk, op de site van de Heldensquare, bevond zich zover de bronnen teruggaan een poel, de zogenaamde Haspoel. Pas bij de stadsuitbreiding en bouw van de tweede Noordelijke omheining omstreeks 1194 viel deze poel binnen de stadsgrenzen.

In het midden van de 12de eeuw bevond zich reeds een kapel met Madonnabeeld bij de Haspoel. Rond 1290 werd beslist tot de bouw van de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk. Hiertoe werd de poel gedeeltelijk drooggelegd. Eén van de bronnen van de poel bleef evenwel bewaard in een grot aan de noordzijde van de kerk. Deze kunstmatige grot werd omstreeks 1897 in zijn huidige vorm gerealiseerd. Uit historische kaarten kan afgeleid worden dat de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk oorspronkelijk ommuurd was, maar er zijn geen directe aanwijzingen dat zich ook een begraafplaats binnen de ommuring bevond.

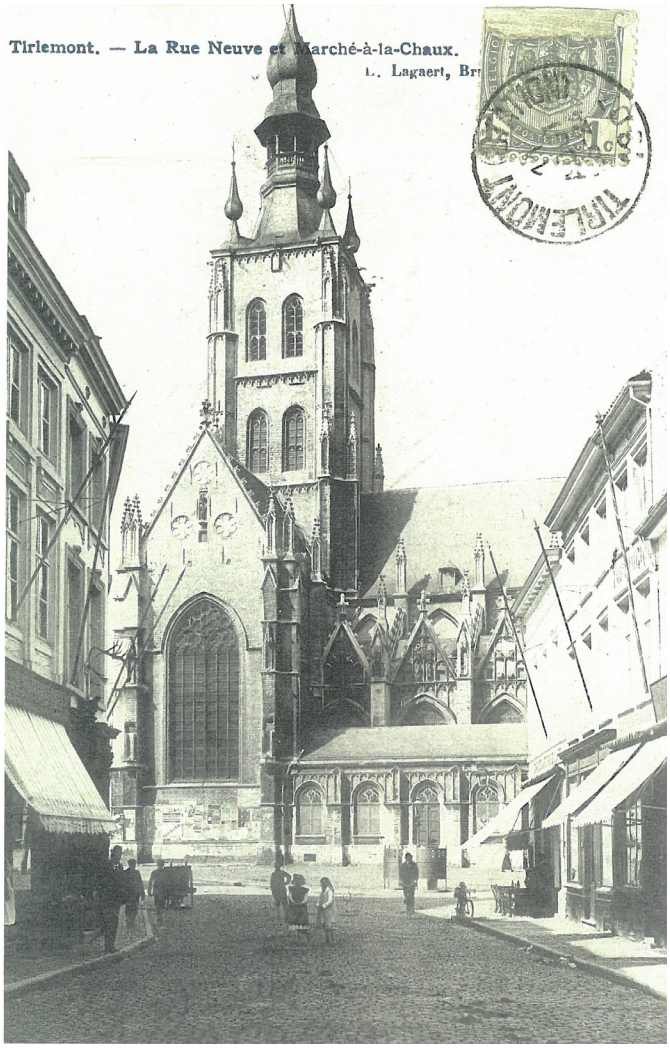
In 1635 vond de Furie van Tienen plaats, waarbij het stadscentrum verwoest werd en het stadhuis en de bijhorende archieven grotendeels afbrandden. Na een tijdelijk onderkomen te hebben gevonden in het eigendom van de H. Geest in de Peperstraat, werd in het begin van de 18de eeuw beslist een nieuw stadhuis in te richten op de Grote Markt. Hiertoe werd in 1711 een huis in Vlaamse renaissancestijl aangekocht. De vroegere Dries werd zo definitief het nieuwe centrum van de stad Tienen.

Omstreeks 1724 werd beslist de resterende poelen op de Grote Markt te dempen. De Aspoel (vanaf de 17de eeuw verdwijnt de H-) werd overwelfd met bakstenen. Om tegemoet te komen aan het protest van de gilden werd beslist twee pompen (één aan de Aspoel en één op de Kalkmarkt) te plaatsen als compensatie voor de drooglegging.

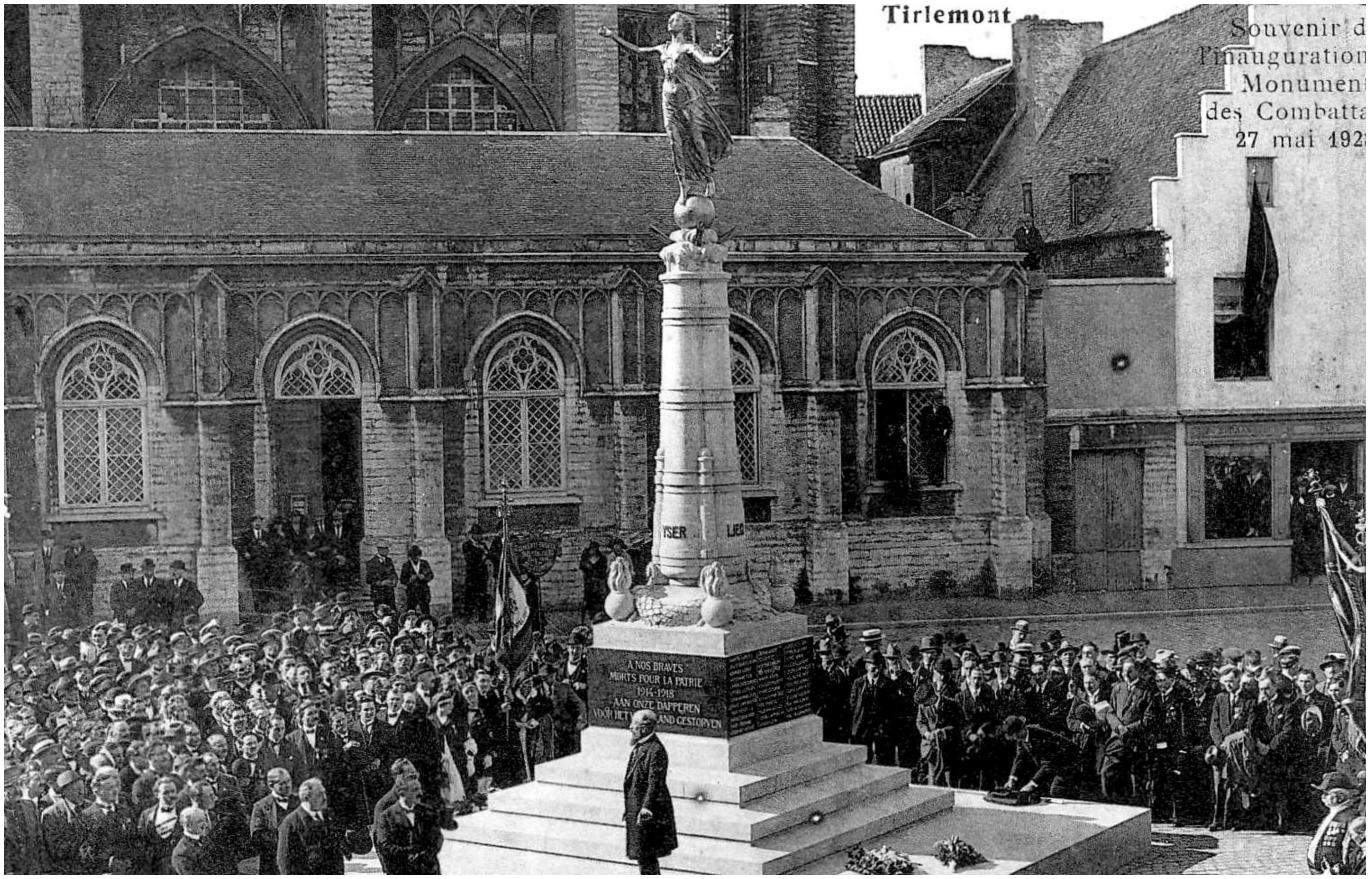
Een tweede voorstel om een nieuwe poel aan te leggen op de huidige Kalkmarkt werd niet uitgevoerd. De pomp ter hoogte van de vroegere Aspoel werd voltooid in 1729 en bekroond met een Onze-Lieve-Vrouwbeeld.

De pompen raakten evenwel algemeen in onbruik in het begin van de 19de eeuw door de opkomst van kraantjeswater en verdwenen langzaam maar zeker uit het straatbeeld. Omstreeks 1836 werd de pomp aan de Aspoel verplaatst naar de zijgevel van de kerk, waar ze tot in de jaren 70 van de 20ste eeuw bleef staan. Daarna verdween de pomp. Enkel het Onze-Lieve-Vrouwebeeld werd bewaard en zou zich momenteel op het binnenplein van het Toreke bevinden.

In het begin van de 20ste eeuw bevond zich op de Kalkmarkt een openbaar toilet, dat na de Eerste Wereldoorlog plaats moest maken voor het oorlogsgedenkteken.

afb.9. Postkaart met zicht op de Kalkmarkt, genomen vanuit de Nieuwstraat (datering niet gekend - voor oprichting van het oorlogsgedenkteken)

afb.10. Postkaart met foto van de inhuldiging van het oorlogsgedenkteken - 27 mei 1923, raadpleegbaar via http://tienen.weleer.be (geraadpleegd op 21 juni 2018)

afb.11. Foto van de inhuldiging van het oorlogsgedenkteken - 27 mei 1923

afb.12. Foto van het oorlogsgedenkteken - huidige toestand

2.3. Oorlogsgedenkteken (1923)

Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt werd in 1923 opgericht en op 27 mei 1923 ingehuldigd in het bijzijn van kroonprins Leopold, de latere koning Leopold III. Het is een typisch herdenkingsmonument, zoals er in de periode van 1920 tot 1935 onder invloed van een naoorlogse opstoot van vaderlandsliefde in tal van Belgische steden verschenen. Het monument werd gerealiseerd in opdracht van de stad Tienen en met financiële steun van privépersonen, banken en plaatselijke ondernemingen, ter nagedachtenis van de Tiense gesneuvelden en gedeporteerden uit de Eerste Wereldoorlog.

Het monument bestaat uit een sokkel ontworpen door architect Léon Govaerts en een beeld van de kunstenaar Egide Rombaux en is opgevat als een triomfzuil, bekroond met een sculptuur. Het gedenkteken staat op een verhoog van vier treden en bestaat uit een vierkante sokkel in blauwe hardsteen met daarboven een vierlobbige zuil waarop een verguld bronzen beeld van de godin Niké op een wereldbol staat.

Op de vierkante sokkel bevond zich oorspronkelijk aan de voorzijde het opschrift ‘A nos braves morts pour la patrie / 1914-1918 / Aan onze dapperen voor het vaderland gestorven’. In de andere zijden zijn nog steeds de namen van Tiense slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog gegrift. Het opschrift op de voorzijde van de sokkel werd vervangen door een medaillon met de populaire beeltenis van koning Albert I als koning-soldaat tussen de datumvermelding 1914 - 1918 en verplaatst naar de zijkanten van de sokkel, onderaan.

Op de sokkel bevindt zich de vierlobbige zuil, samengesteld uit kanonslopen. De plaatsnamen op de vier lobben verwijzen naar de belangrijkste veldslagen van het beginoffensief in 1914, met name Luik (4 augustus), Halen (12 augustus), Houtem (18 augustus) en IJzer (18 oktober tot het einde van de Eerste Wereldoorlog). In het plaatselijke Sint-Margriete-Houtem lieten 553 Belgische soldaten, 17 officieren en 15 onderofficieren het leven voor de Belgische legerleiding besliste om zich terug te trekken.

Rond de zuil bevindt zich een laurierkrans die met vier touwen aan de kanonslopen is vastgemaakt, met daarrond, op de hoeken van de sokkel, vier vlammende kanonskogels.

Bovenop de vierlobbige zuil staat - op de vlammen en rook die uit de kanonslopen komen - het beeld van de godin Nikè bovenop een wereldbol. De godin wordt volgens de traditie voorgesteld met lauriertak in de linkerhand (symbool voor de overwinning), in loophouding met wapperend gewaad (symbool voor de vluchtigheid van de overwinning) en met beknotte vleugels (symbool voor de poging om de overwinning vast te houden). Het beeld kreeg hierdoor in de volksmond naast ‘gouden madam’ al snel de naam ‘vliegende madam’.

Sinds 22 februari 2013 is het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt (net als twee andere oorlogsgedenktekens opgenomen in hetzelfde beschermingsbesluit) beschermd als monument.

2.4. Archeologisch erfgoed

Zoals aangegeven in de historische nota betrof het projectgebied en zijn onmiddellijke omgeving een moerassig gebied. Na de bouw van de Onze-Lieve-Vrouw Ten Poelkerk maakte het projectgebied in eerste instantie deel uit van de kerktuin en is de huidige Kalkmarkt ook na het verdwijnen van de ommuring rond de kerk steeds een open ruimte of plein gebleven. Er zijn bovendien geen directe aanwijzingen dat zich rond de kerk ooit een begraafplaats heeft bevonden.

Het landgebruik op de site bleef, voor zover de gegevens teruggaan, beperkt tot een open ruimte waarbij er vermoedelijk nooit grotere ingrepen in de bodem hebben plaatsgevonden.

3. INVENTARISATIE VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

opgesteld door Team van Meer

3.1. Inleiding

De inventarisatie stelt ons in staat om een waardestelling te maken van de aanwezige erfgoedelementen in het projectgebied.

Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt werd geïnventariseerd op basis van vaststellingen in situ in het najaar van 2017 en in juni 2018, aangevuld met gegevens uit het voorafgaande onderzoek voor de herinrichting van de Grote Markt door 51N4E. De opmetingsplannen van het projectgebied en bij uitbreiding van de Grote Markt van Tienen, opgemaakt door 51N4E, kunnen teruggevonden worden onder bijlage 3.

De inventaris omvat een beschrijving van de bestaande toestand van de aanwezige erfgoedelementen, telkens gevolgd door een evaluatie van de toestand waarin de verschillende elementen zich bevinden en een oplijsting van eventuele problemen die zich stellen.

afb.13. De vier treden in blauwe hardsteen onderaan het oorlogsgedenkteken met vooraan beschadiging van de hoek en verzakking van de boordsteen.

afb.14. Barst in een boordsteen van de basis en ontbrekend voegwerk.

afb.15. Mosvorming in de voegen, scheurvorming en plaatselijke vervuiling van de treden.

afb.16. Centraal de plaatselijke herstelling van een natuurstenen trede met mortel. Daarnaast is op de foto de algemene vervuiling van de treden, plaatselijke scheurvorming en ontbrekend voegwerk zichtbaar.

3.2. Oorlogsgedenkteken

Het oorlogsgedenkteken is opgebouwd uit vier elementen. Van onder naar boven zijn dit de vier treden, de vierkante sokkel en de vierlobbige zuil in blauwe hardsteen en de sculptuur in verguld brons. Algemeen zijn er geen aanwijzingen voor stabiliteitsproblemen. De bestaande fundering van het monument is evenwel niet gekend, waardoor hier bij graafwerken in de onmiddellijke omgeving van het monument de nodige aandacht aan besteed moet worden.

De vier treden

Onderaan het oorlogsgedenkteken bevinden zich vier treden in blauwe hardsteen, waarbij de onderste trede groter uitgewerkt is als basis voor het oorlogsmonument.

De blauwe hardsteen vertoont algemeen een normale vervuiling door menselijk en dierlijk toedoen en door roet en fijn stof, eigen aan de locatie in het stadscentrum, en een normale verwering voor het type natuursteen. Een aantal van de natuurstenen elementen vertonen barsten, afsplijten of uitspoeling van onzuiverheden en zwakke elementen in de natuursteen.

De boordstenen die de basis samenhouden lijken licht verzakt, waardoor er ook oneffenheden ontstaan zijn tussen de verschillende natuurstenen elementen van de basis.

Plaatselijk zijn beschadigingen van de natuursteen vastgesteld. Vooral de hoeken van de basis zijn zichtbaar beschadigd. Het betreft vermoedelijk impactschade als gevolg van het gebruik van de Kalkmarkt bij markten, kermis of andere evenementen. Ook elders in de basis en treden treffen we kleine beschadigingen aan in de vorm van scheuren of barsten. Het betreft evenwel geen grote beschadigingen.

Een grotere beschadiging treffen we aan in de eerste trede boven de basis in de linkerzijkant van het oorlogsgedenkteken, waar een groter deel is afgebroken en verdwenen. Deze zone werd in het verleden hersteld door middel van een mortelinvulling, die visueel erg aanwezig is en risico loopt om opnieuw af te breken van het natuurstenen element.

De voegen tussen de verschillende elementen zijn grotendeels verdwenen. Waar de voegen wel nog aanwezig zijn, zijn ze vervuild en vertonen ze sporen van mosvorming. Ook op de natuursteen vinden we sporadisch sporen van mos- en algengroei terug.

afb.17. Plaatsing kermisattractie op de basis van het gedenkteken.

afb.18. Scheurvorming op de hoek van één van de natuurstenen treden.

afb.19. Vervuiling en afval op de basis van het gedenkteken

afb.20. Witte aders in de blauwe hardsteen.

afb.21. Crinoïden en andere fossielen in de basis van de sokkel in blauwe hardsteen.

afb.22. Beschadiging van de basis van de sokkel - hoek rechtsvoor.

afb.23. Scheurvorming van de basis van de sokkel - hoek linksachter.

afb.24. Opschrift op de basis van de sokkel aan de linkerzijde.

afb.25. Opschrift op de basis van de sokkel aan de rechterzijde.

De vierkante sokkel

De vierkante sokkel in blauwe hardsteen vertoont algemeen een normale verwering en een normale vervuiling door roet en fijn stof, eigen aan de locatie in het stadscentrum. Centraal op de vier zijden van de sokkel is telkens een zone waar minder vervuiling aanwezig is. Mogelijk is dit een gevolg van de afloop van een recentere reiniging van de bovenliggende zuil in blauwe hardsteen. Plaatselijk zien we witte aders, crinoïden en andere fossielen, kleine beschadigingen, scheurvorming en uitspoelingen ter plaatse van onzuiverheden en zwakke elementen, eigen aan het type natuursteen.

Aan de voorkant van het oorlogsgedenkteken zijn de hoeken van de basis van de sokkel afgebroken. Aan de achterzijde treffen we op de hoeken onderaan scheurvorming aan in de natuursteen die op termijn tot een gelijkaardige beschadiging van de hoeken kan leiden.

Op de zijkanten van de basis vinden we een spreuk in opgekleefde bronzen letters terug - links lezen we 'AAN ONZE DAPPEREN VOOR HET VADERLAND GESTOR(V)EN', rechts 'A NOS BRAVES MORTS POUR LA PATRI(E)'. Oorspronkelijk bevond dit opschrift zich op de voorzijde van de sokkel, maar hier moest de spreuk plaats maken voor de beeltenis van koning Albert I. Ook op de zijkanten van de basis zien we oude bevestigingsgaten die erop wijzen dat de letters van het opschrift gewijzigd zijn of vroeger anders gepositioneerd en bevestigd waren. De letters hebben algemeen een vrij egaal donkerbruin patina, maar zijn plaatselijk bevuild. De letters van het opschrift zijn momenteel niet correct uitgelijnd en een aantal letters zijn verdwenen.

Op de voorzijde van de sokkel vinden we het medaillon met de beeltenis van koning Albert I als koning-soldaat tussen de jaartallen '1914' en '1918'. Het medaillon heeft een donkerbruin patina, terwijl de jaartallen groen gepatineerd zijn. Plaatselijk zijn de bronzen elementen vervuild. De oude bevestigingsgaten onder het medaillon wijzen erop dat minstens de positie van dit element doorheen de jaren gewijzigd is. Aan het kleurverschil van de natuursteen onder de bronzen elementen op de voorzijde van de sokkel is de reinigende werking van brons duidelijk te zien.

In de zijkanten en achterzijde van de sokkel zijn namen van slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog gegraveerd. Algemeen is de leesbaarheid van deze namen beperkt, in het bijzonder waar kleine beschadigingen samenvallen met letters. Plaatselijk zijn sporen aangetroffen dat de letters ooit zwart geschilderd waren om de leesbaarheid te bevorderen. In hun oorspronkelijke toestand, zoals te zien op fotomateriaal van de inhuldiging, was de centrale zone van de sokkel donkerder dan de overige elementen in blauwe hardsteen. De letters van het opschrift en de namen waren licht gekleurd tegen deze donkere achtergrond.

afb.26. De vierkante sokkel in blauwe hardsteen.

afb.27. Kleurverschil op de achterzijde van de sokkel, vermoedelijk ten gevolge van een recentere reiniging van de bovenliggende zuil.

afb.28. Medaillon met de beeltenis van Albert I als koning-soldaat tussen de jaartallen '1914' en '1918' op de voorzijde van de sokkel.

afb.29. Gegraveerde namen van slachtoffers in de zijkant en achterzijde van de sokkel.

afb.30. Restanten van zwart schilderwerk in de gegraveerde letters en plaatselijke beschadiging doorheen de inscriptie.

afb.31. Detail scheurvorming deksteen sokkel.

afb.32. Detail scheurvorming deksteen sokkel.

afb.33. De kanonskogel in blauwe hardsteen linksachter met aftekening van witte aders en scheurvorming in de vlammen.

afb.34. Plaatselijke scheurvorming en witte aders in de blauwe hardsteen van de zuil. Plaatsnamen van veldslagen zijn in reliëf op de vier zijden van de zuil aangebracht.

De deksteen van de vierkante sokkel vertoont langs alle zijden een horizontale scheur. Deze scheur is erg onregelmatig en wellicht het gevolg van de uitspoeling van een onzuiverheid in de natuursteen en de verderzetting van de beschadiging door bijkomende vochtindringing. De aanwezigheid van pyriet in de scheur lijkt dit vermoeden te ondersteunen.

Algemeen vertoont de natuursteen plaatselijk sporen van mos- en algengroei.

De vierlobbige zuil

De vierlobbige zuil in blauwe hardsteen is algemeen in goede staat. De natuursteen vertoont een kenmerkend verweringspatroon, zoals we het ook in andere onderdelen van het oorlogsgedenkteken terugvinden. Zo treffen we ook hier beperkte scheurvorming of uitspoeling aan van onzuiverheiden en zwakke elementen in de natuursteen.

De zuil lijkt recenter gereinigd dan de onderliggende natuurstenen sokkel en treden en is daarom lichter van kleur. Plaatselijk en in de elementen onderaan de zuil, met name de laurierkrans en de kanonskogels treffen we grotere beschadigingen en vervuiling aan.

Op de kanonskogel links achteraan treffen we een visueel erg aanwezige witte aftekening aan. Het betreft een gelaagdheid in de natuursteen waaruit de kanonskogel gehouwen is. Plaatselijk zien we ook scheurvorming in de laurierkrans en de kanonskogels. Deze scheurvorming is het nadrukkelijkst aanwezig in de vlammen boven de kanonskogel links achteraan. Bij verderzetting van deze scheurvorming bestaat het risico dat het bovenste deel van de vlammen volledig afbarst.

De plaatsnamen op de vierlobbige zuil - ‘YSER’, ‘HAELEN’, ‘HOUTHEM’ en ‘LIEGE’, verwijzend naar grote veldslagen van het beginoffensief in 1914 - waren oorspronkelijk donker geschilderd, zoals zichtbaar op fotomateriaal van de inhuldiging. De namen zijn evenwel door hun reliëf ook zonder deze beschildering goed leesbaar.

Algemeen vertoont de natuursteen plaatselijk sporen van mos- en algengroei. Dit treffen we voornamelijk aan onder elementen in reliëf.

afb.35. De vierlobbige zuil in blauwe hardsteen.

afb.36. Crinoïden en aders in de elementen onderaan de zuil.

afb.37. Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt.

De sculptuur

De sculptuur in verguld brons stelt de godin Nikè op een wereldbol voor. De sculptuur zelf lijkt algemeen in goede staat en er zijn ook geen aanwijzingen dat er een probleem zou zijn met de bevestiging van het beeld op de onderliggende zuil. Het beeld is enkel plaatselijk vervuild door dierlijk toedoen (duiven) en door roet en fijn stof, eigen aan de locatie in het stadscentrum.

3.3. Archeologisch erfgoed

Voor een inschatting van de bewaringstoestand van het archeologisch potentieel in het projectgebied wordt verwezen naar de bekrachtigde archeologienota die in het kader van de heraanleg van de Grote Markt werd opgesteld. Een samenvatting van de resultaten van het archeologisch vooronderzoek is terug te vinden in hoofdstuk 1.

afb.38. Vergulde bronzen sculptuur van de godin Nikè op een wereldbol.

afb.39. Vervuiling van de sculptuur in verguld brons - op het hoofd van de godin Nikè zit een duif.

4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

opgesteld door Team van Meer

4.1. Inleiding

Het beschermingsbesluit vormt de bron van informatie voor dit hoofdstuk.[9] De erfgoedelementen en -kenmerken worden gekoppeld aan de erfgoedwaarden die bij de bescherming werden geïdentificeerd. Voor de waarden die in dit hoofdstuk aan bod komen, wordt een beheersvisie gegeven in het volgende hoofdstuk.

De bescherming als monument van het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt wordt door het gezamenlijk voorkomen en de onderlinge samenhang van de historische en artistieke waarde gemotiveerd.

4.2. Historische waarde

Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt werd in 1923 ingehuldigd en opgericht in opdracht van het Tiense stadsbestuur teneinde de herinnering aan de gebeurtenissen en slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog levend te houden. Het oorlogsgedenkteken is onlosmakelijk verbonden met de plaatselijke en de Belgische politieke geschiedenis en het bezit aldus een belangrijke historische en documentaire waarde.

4.3. Artistieke waarde

Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt werd ontworpen door beeldhouwer Egide Rombaux (1863-1942) en architect Léon Govaerts (1860-1930) en is opgevat als een gedenkzuil met een hoge, vierkante sokkel, een schacht van vier gebundelde kanonslopen, en een bekronende, vergulde en naar de overwinningsgodin Nikè verwijzende sculptuur. het geheel is zeer verzorgd uitgewerkt en met symbolen overladen, waarbij de lauwerenkrans en vlammende kanonskogels onderaan de schacht, de kanonslopen met opschriften LIEGE, HAELEN, HOUTHEM en YSER verwijzen naar de belangrijke veldslagen van het beginoffensief in 1914. De door rook en vuur ondersteunde wereldbol en de gevleugelde vrouw met lauriertak in de handen verwijzen naar vernieling, opoffering en overwinning.

9 Ministerieel besluit van 22 februari 2013 houdende bescherming als monument van oorlogsgedenktekens, plantsoen en herinneringssite te Tienen, raadpleegbaar via https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/5145

5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER

opgesteld door Team van Meer

5.1. Inleiding

In de visie wordt duidelijk gemaakt welke richting men voor de komende 20 jaar uit wil met het onroerend erfgoed. De visie wordt weergegeven aan de hand van beheersdoelstellingen. De doelstellingen gaan steeds uit van het behoud, de verbetering of het herstel van de waarden die aan de grondslag van het onroerend erfgoed liggen. Daarnaast bevatten ze ook beheeropties die nodig zijn om het onroerend erfgoed te valoriseren, te herbestemmen of in regel te stellen met andere beleidsdoelstellingen of regelgevingen.

Het oorlogsgedenkteken werd in 1923 opgericht op de Kalkmarkt ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog.

Door de huidige staat van het monument is een restauratie van het geheel aangewezen. Daarnaast kan, door een doordachte integratie in de geplande kerktuin, ook het monument in de toekomst opgewaardeerd worden.

De beheersdoelstelling is tweeledig:

- Behoud van de kenmerkende en beeldbepalend waardevolle historische elementen en hun samenhangende context, door regelmatig onderhoud en waar noodzakelijk door restauratie.
- Het integreren en opwaarderen van het oorlogsgedenkteken in de kerktuin in het kader van de heraanleg van de Grote Markt, met respect voor de historische en artistieke waarde van het monument.

5.2. Doelstellingen

Behoud van de kenmerkende en beeldbepalend waardevolle historische elementen en zijn samenhangende context, in eerste instantie door regelmatig onderhoud. Waar noodzakelijk door een restauratie.

Algemeen moeten daarbij de volgende punten in acht worden genomen:

- Bij de restauratie van historische structuren en constructies moet men zo veel mogelijk gebruik maken van dezelfde historische technieken en materialen. Dit niet enkel om esthetische redenen maar vooral omdat op deze manier ook de materiaaltechnische eigenschappen het best aansluiten bij de historische elementen.
- In functie van het maximaal behoud kunnen evenwel hedendaagse technieken worden toegepast met het oog op het maximaal behouden en beschermen van de historische relicten en materialen en teneinde een harmonieuze integratie te bewerkstelligen. De typerende kenmerken met een beeldbepalende waarde dienen steeds behouden te worden.

De kenmerkende en beeldbepalend waardevolle historische elementen worden hierna opgesomd, zonder hierover een waardeoordeel op te stellen. De lijst is niet limitatief en geeft enkel de grote lijnen weer, zonder te diep in te gaan op details. Voor de beschrijving van de elementen verwijzen we naar hoofdstuk 3, voor de omschrijving van de erfgoedwaarden verwijzen we naar hoofdstuk 4.

Het oorlogsgedenkteken

- De verhoogde plaatsing op vier treden van het oorlogsgedenkteken.
- De sokkel in blauwe hardsteen met medaillon met de beeltenis van koning Albert I, opschrift en de namen van Tiense slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog.
- De zuil in blauwe hardsteen, samengesteld uit kanonslopen met verwijzing naar vier grote veldslagen van het beginoffensief in 1914.
- De sculptuur van de godin Nikè op een wereldbol, in verguld brons.

Integratie in de kerktuin in het kader van de heraanleg van de Grote Markt.

In de ontwikkelingsvisie en het ontwerp voor de heraanleg van de Grote Markt in Tienen, opgemaakt door 51N4E architecten, is ook de heraanleg van de Kalkmarkt voorzien, waardoor het oorlogsgedenkteken ingebed wordt in een nieuwe context. Het ontwerpplan voor de site is terug te vinden in bijlage 4.

Het oorlogsgedenkteken op de Kalkmarkt wordt geïntegreerd in een ‘kerktuin’. Een groene long die rond de kerk en aan de rand van de Grote Markt wordt gecreëerd. Het oorlogsgedenkteken vormt hierbij een hoekpunt van de kerktuin.

6. OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN

opgesteld door Team van Meer

6.1. Inleiding

In dit hoofdstuk volgt een oplijsting in tabelvorm van de werken die op basis van de vorige hoofdstukken essentieel zijn voor een duurzaam toekomstig beheer. De maatregelen worden uitgesplitst in: nazicht, onderhoud en restauratie. Per maatregel worden volgende gegevens geregistreerd:

- aard van de werken: korte omschrijving van werkzaamheden met in een aantal gevallen een reeks van werken die onder de maatregel vallen ter verduidelijking.
- eenmalig of terugkerend: onderscheid tussen enerzijds periodieke onderhoudswerken en instandhoudingswerken en anderzijds eenmalige, minder urgente, restauratiewerken binnen de komende 20 jaar.
- vrijstelling van toelating: maatregelen waarvan de uitvoering vrijgesteld is van een toelating van het Agentschap Onroerend Erfgoed

Het valt niet geheel uit te sluiten dat er zich, over een periode van 20 jaar, wijzigingen zullen voordoen. De lijsten met beheersmaatregelen dienen verder verfijnd te worden bij de opmaak van concrete uitvoeringsdossiers.

Werken ten aanzien van een herbestemming zijn in principe niet premiegerechtigd, noch vrijgesteld van een toelating door het Agentschap Onroerend Erfgoed. Restauratie en herbestemmingswerken dienen ter advies worden voorgelegd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

6.2. Richtlijnen en maatregelen algemeen

Om een goed beheer van het monument mogelijk te maken, is het van belang met regelmaat het nodige nazicht in te plannen en desgevallend bijkomende studies uit te voeren.

De volgende maatregelen zijn van toepassing voor de hele site en van belang voor het bepalen van de onderhoudswerkzaamheden en restauratiemaatregelen.

nummering	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
1	periodiek nazicht begeleiding (regulier) onderhoud door monumentenwacht / in eigen beheer		jaarlijks	n.v.t.
2	inspectie door monumentenwacht		± alle 5 jaar	n.v.t.
Voor de vooronderzoeken				
3	materiaaltechnisch onderzoek in functie van specifieke vraagstellingen die bepalend zijn voor de restauratieopties	X		

6.3. Richtlijnen en maatregelen voor het oorlogsgedenkteken

Met het oog op het behoud en beheer van het oorlogsgedenkteken op lange termijn zullen gezien de huidige toestand binnen afzienbare tijd een aantal restauratieve ingrepen plaats moeten vinden. Naast het uitvoeren van de noodzakelijke herstellingen en aanpassingen is het van belang een regelmatig en correct onderhoud van de verschillende elementen uit te voeren om het gedenkteken in goede staat te houden.

Onderhoudswerken dienen in principe steeds te worden uitgevoerd overeenkomstig de bestaande situatie. Er is te werken volgens de regels van de kunst. Materialen mogen niet worden beschadigd en er mogen geen andere materialen of technieken worden gebruikt.

type	nummering	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
nazicht	4	nazicht en opvolging van vastgestelde gebreken (vocht, stabiliteit, ...)		op afroep	n.v.t.

type	nummering	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
onderhoud	5	verwijderen van schadelijke begroeiing		X	X
	6	onderhoud van de elementen in blauwe hardsteen (treden, sokkel en zuil), waaronder : - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - onderhoudsherstelling van kleine beschadigingen - onderhoudsherstelling van voegwerk		X	X
	7	onderhoud van de bronzen elementen (opschrift letters en medaillon), waaronder : - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - nazicht en herstel van kleine gebreken aan de bronzen elementen, bevestigingen en aansluitingen - onderhoudsbehandeling van het brons		X	X
	8	onderhoud van vergulde bronzen sculptuur : - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - nazicht en herstel van kleine gebreken aan de sculptuur, bevestigingen en aansluitingen - onderhoudsbehandeling van het vergulde brons		X	X
restauratie	9	restauratie fundering, waaronder : - nazicht en herstel - ondermetsen of onderschoeien in functie van noodzaak	X		
	10	restauratie van de elementen in blauwe hardsteen (treden, sokkel en zuil), waaronder : - verwijderen van schadelijke begroeiing - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - herstel van onderdelen in blauwe hardsteen: corrigeren van verzakte delen; vastzetten van loszittende onderdelen; vervangen van beschadigde onderdelen; aanvullen van verdwenen onderdelen - herstel van kleine beschadigingen dmv lijmen of mbv een restauratiemortel - herstel van voegwerk - schilderen van elementen in blauwe hardsteen naar oorspronkelijk model	X		

type	nummering	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
restauratie	11	restauratie van de bronzen elementen (opschrift letters en medaillon), waaronder : - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - nazicht en herstel van gebreken aan de bronzen elementen, bevestigingen en aansluitingen en desgevallend corrigeren van de bevestigingen - aanvullen van ontbrekende bronzen elementen - behandeling van de bronzen elementen	X		
	12	restauratie van vergulde bronzen sculptuur, waaronder : - verwijderen van bevuiling dmv zachte reiniging - nazicht en herstel van gebreken aan de sculptuur, bevestigingen en aansluitingen en desgevallend vervangen of aanvullen van beschadigde bronzen elementen - nazicht en desgevallend bijwerken van de vergulding - onderhoudsbehandeling van het vergulde brons	X		

6.4. Archeologisch erfgoed

Gezien de ligging van de site in een archeologische zone dient steeds de nodige aandacht besteed te worden bij eventuele ingrepen in de bodem. Hiertoe zal desgevallend bijkomend archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn.

nummering	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
13	archeologische onderzoek	X		
14	archeologische opgravingen	X		

7. VOORSTEL VAN OPVOLGING EN EVALUATIE

opgesteld door Team van Meer

Gezien de huidige staat van het monument dringen zich binnen afzienbare tijd een aantal noodzakelijke algemene restauratiewerken op. Na de restauratie zal jaarlijks een kort verslag van de toestand van het erfgoed en een lijst van de uitgevoerde beheersmaatregelen worden opgesteld. Elke 5 jaar wordt de staat van het monument grondig opgetekend. Bij de uitvoering van archeologisch onderzoek wordt een verslag opgesteld door de archeoloog.

Rapportering na vooronderzoeken en restauratiewerken
Na uitvoering van vooronderzoeken en bij elke restauratiefase wordt door de ontwerper (indien deze is aangesteld) of door de aannemer die de werken heeft uitgevoerd een verslag opgemaakt, dat uiterlijk 6 maanden na het beëindigen van de werkzaamheden door de eigenaar aan het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt overgemaakt.

Na een volledige restauratie volgt overeenkomstig de richtlijnen van het beheersplan, enkel elke vijf jaar een grondige rapportering aan het Agentschap van Onroerend Erfgoed. Het rapport zal door de eigenaar overgemaakt worden aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Bij eventuele of gewijzigde gebruikerssituatie zal de eigenaar overleg plegen met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Rapportering elke 5 jaar
In afwachting van een restauratie volgt elke 5 jaar een evaluatie van het bouwkundig erfgoed aan de hand van het rapport van Monumentenwacht vzw.

Om gevolg te geven aan de specifieke opmerkingen in het rapport van Monumentenwacht vzw zullen externe specialisten en firma's aangeschreven worden voor het gespecialiseerde nazicht en onderhoudswerk.

Voor bepaalde onderhouds- en herstelwerken kunnen erfgoedpremies aangevraagd worden. De geldende richtlijnen, procedures en de betoelaagbaarheid van werken, kan men vinden op de website van Onroerend Erfgoed.

Bij de terugkerende beheersmaatregelen die geen vrijstelling van toelating hebben, wordt steeds contact met het Agentschap Onroerend Erfgoed opgenomen. Het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt op de hoogte gebracht bij de start van de werken, uitgenodigd op de werfvergaderingen, een kopie overgemaakt van de werfverslagen en uitgenodigd bij het beëindigen van de werken.

De rapportering van de uitgevoerde werken en stand van zaken omvat :
- kopie verslag van monumentenwacht met planningsvoorstel van de uit te voeren onderhoudswerken
- bijvoeging van de jaarlijkse rapportering

Het rapport zal door de eigenaar overgemaakt worden aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Rapportering jaarlijks
Jaarlijks volgt, verdergaand op de rapportering elke 5 jaar, een kort verslag van de uitgevoerde werken en stand van zaken aan het Agentschap Onroerend Erfgoed aan de hand van een sjabloon terug te vinden in bijlage 8. De jaarlijkse rapportering omvat:
- oplijsting van de uitgevoerde werken a.d.h.v. het beheersmaatregelnummer met opgave van het jaar, het bedrag en een korte omschrijving
- oplijsting van de erfgoedpremies met opgave van het bedrag en een korte omschrijving
- bijlage 1: oplijsting van de contactpersonen en betrokkenen
- bijlage 2: werfverslagen (indien van toepassing)
- bijlage 3: foto's van de toestand voor de start van de werken, tijdens en na de beëindiging van de werken

Het rapport zal door de eigenaar overgemaakt worden aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Rapportering na archeologisch onderzoek
Bij de uitvoering van archeologisch onderzoek wordt een verslag door de archeoloog opgesteld overeenkomstig het erfgoeddecreet en de code van goede praktijk.
.